

СТАРОСТИ/НАМІСНИКИ В “ОКРАЇННИХ” ПРИКОРДОННИХ ЗАМКАХ КІНЦЯ XV - СЕРЕДИНИ XVI СТ.

Андрій БЛАНУЦА (Київ)

Стаття присвячена вивченню ролі старост-намісників в історії прикордонних замків на півдні Великого князівства Литовського наприкінці XV – середини XVI ст.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, прикордонні замки, замкові уряди, намісники.

Стаття посвячена изучению роли старост-наместников в истории пограничных замков на юге Великого княжества Литовского в конце XV – середины XVI в.

Ключевые слова: Великое княжество Литовское, пограничные замки, замковые правительства, наместники.

This article is devoted to the study of the role of headmen-governors in the history of the border castles in the south of the Grand Duchy of Lithuania at the end of XV – mid XVI century.

Key words: Grand Duchy of Lithuania, border castles, castle governments governors.

“Українні” прикордонні замки склали важливу систему укріплень та оборони південних/“окраїнних” кордонів Великого князівства Литовського від часу входження українських земель до його складу й до середини XVI ст., коли вони були включені до новоствореної держави Речі Посполитої. Маючи важливе значення для центральної влади з огляду на постійну загрозу від кочовиків на південних рубежах ВКЛ литовські володарі намагалися вирішити проблему обороноздатності шляхом покладення таких функцій на місцеве населення. Така політика була результатом браку державних фінансів та ресурсів для здійснення широкомасштабних заходів оборони своїх кордонів. Тож неабиякого значення в цих умовах набував інститут староства/намісництва у ВКЛ, особливо в прикордонних замках, тобто укріплених містах на українських землях ВКЛ, адже татарські походи та методичні вилазки досягали навіть білоруських та литовських земель ВКЛ. Тому великі князі литовські призначали старостами чи намісниками впливових та здібних до воєнної справи в регіоні шляхтичів-адміністраторів, яким надавалися широкі повноваження на ввірених їм територіях, що прилягали до того чи іншого замку. Нерідко такими старостами були особи не лише шляхетського походження, а й князівського. До того ж багатьох із них дослідники пов’язують із першими козацькими ватажками [26, 27, 21, 22, 23, 24, 25, 15, 12].

Власне система укріплень у ВКЛ складалася з двох оборонних ліній. Перша включала замки, такі як Канів, Черкаси, Звенигород, Брацлав та Вінницю, що проходили по Південній Київщині та Східному Поділлі. Сюди ж можна включити Чорнобильський та Овруцький замки. Канівський та Черкаський замки мали створити заслін татарським походам, що скеровувалися у напрямку до Вільни, столиці ВКЛ. Замки ж у Звенигороді, Брацлаві та Вінниці – унеможливити просування татар на Волинь і Червону Русь. Другу оборонну лінію склали замки в Острі, Любечі, Києві, Житомирі, Кременці, Луцьку та Володимирі. Проте і ці укріплення татари не раз долали на своєму шляху, а часто просто їх оминали, бо вони були менш вдало розташовані з точки зору географії татарських нападів [17]. Тому ці замки

більше відігравали роль порятунку населення навколишніх поселень під час чергових татарських вторгнень [14, с. 576 – 603].

В історіографії тема ролі намісників/старост в основному розглядалася з позицій ідентифікації осіб старост в окремих замках (А. Яковлів), опису діяльності старости як історичного діяча (Б. Черкас, В. Поліщук) та взаємовідносин старост/намісників з підвладним населенням (М. Кром). На мою думку, М. Кром схематично пояснює специфіку намісницьких/старостинських урядів у ВКЛ, акцентуючи увагу на “частій зміні намісників у багатьох землях”, що призводило до частих зловживань з їхнього боку та неможливості закріплення за ними лідерства в регіоні серед православного населення, за винятком волинських князів [16, с. 136 – 137], а також представників панських родів. Наприклад, Остафій Дашкович очолював уряд черкаського і канівського старости 21 рік. Цей приклад є єдиним винятком такого довгого перебування на старостинському уряді, тоді як інші урядники протримувалися на ньому в середньому до трьох-чотирьох років. Справа в тому, що часта зміна намісників була наслідком впроваджуваної політики віленського двору в подоланні місцевого корпоративізму [26, с. 1 – 15], як і здійснювана великими князями литовськими політика земельних надань, коли земельні володіння князівських та шляхетських родів розпорошувалися по всій території ВКЛ [13, с. 213 – 232]. До того ж після двох-трьохрічного урядування старости часто вже не могли справитися з покладеними на них обов’язками, тому переводилися владою на інші уряди ВКЛ.

Як уже зазначалося, на уряд старости/намісника призначалася особа шляхетського походження за рішенням великого князя литовського, яке оформлялося відповідним привілеєм. Наведемо кілька прикладів таких документів. Так, 23 грудня 1507 р. Сигізмунд I Старий видав у Мельнику привілей пану Федору Янушевичу на Володимирське староство з містечком Літовижем і монастирем Святого Спаса, а також всіма волостями в сумі одна тисяча золотих польських до живота [8, р. 243 – 244]. Через хворобу та передчасну смерть Ф. Янушевич протримався на даному уряді недовго, бо вже 26 травня 1508 р. великий князь литовський своїм привілеєм надав кн. Андрію Олександровичу Сангушку замок і місто Володимир з усіма волостями до сплати однієї тисячі золотих польських, сплативши спочатку таку суму дружині покійного пана Федора Янушевича [8, р. 256 – 157]. Так як Володимирський замок відносився до другої лінії оборони й був у більш безпечній зоні, тому місцеві намісники мусили з усіх замкових доходів сплачувати до господарської скарбниці певну грошову суму, що не практикувалося в замках першої оборонної лінії, де всі замкові прибутки йшли на забезпечення оборонних функцій.

Тож які повноваження отримував староста/намісник від верховного правителя ВКЛ щодо ввіреного йому замку й населення. По-перше, він був представником великого князя на місці, від імені володаря здійснював керівництво по обороні та життєдіяльності замку й навколишньої території, що до нього прилягала. Це виражається, зокрема, в наданні місцевому нобілітету землі й маєтностей за несення прикордонної служби. Документально такі дії зафіксовані в підтверджувальних документах великих князів литовських, якими вони засвідчували правочинність земельних пожалувань старост/намісників. Наприклад, 30 серпнем 1507 р. датований Підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого зем’янину Брацлавського повіту Семену Кішці на селища Ханів, Ошитків, Ошпекове, Пальчикове та озеро Удеч у Брацлавському повіті вічним правом. Підставою для підтвердження селищ стали надавчі листи Казимира та Олександра

Ягеллончика, а також брацлавського намісника кн. Михайла Васильовича Чорторийського [8, р. 217]. 12 березня 1536 р. Сигізмунд I Старий своїм листом підтвердив Грицьку Олексієвичу право на володіння сільцем Новоселицею у Вінницькому повіті, записаного йому черкаським і канівським старостою Остафієм Дашковичем вічним правом [1, Л. 612 – 613]. Очевидно, що в час, коли Грицько Олексієвич отримав указане село у власність, Остафій Дашкович тимчасово поєднував уряди канівського й черкаського старости з вінницьким.

У 20-х роках XVI ст. активно фігурує в актах ЛМ овруцький намісник пан Михайло Халецький. Так, 10 жовтня 1522 р. він за наказом Сигізмунда I Старого надав Довмату Єремєєвичу пусту землю в Овруцькому повіті [10, р. 158], а 7 жовтня 1524 р. також за наказом великого князя литовського надав овруцькому зем'янину Федку Омеляновичу Вешняку пусту землю й порожнє Зенківське дворище в Овручі [10, р. 333]. Розпорядчим листом від 16 вересня 1523 р. Сигізмунд I Старий наказував овруцькому наміснику ув'язати господарського слугу Федка Омеляновича у пусту путну Волненицьку землю і пuste дворище в Овручі [12, р. 247 – 248]. Як бачимо, у цьому випадку на намісника покладалися функції виконання наказів та розпоряджень верховного правителя.

Подібні розпорядження й накази великого князя литовського адресувалися й іншим старостам/намісникам. Наприклад, документально зафіксовані розпорядження Сигізмунда I Старого (Вільно. – 23. 11. 1522 р.) до чорнобильського намісника пана Михайла Павші з наказом надати Матвію Заморенку путного чоловіка Мартина Зеньковича з його землею в Чорнобильському повіті [10, р. 171]; (Краків. – 08. 01. 1523 р.) до луцького старости кн. Федора Михайловича Чорторийського з наказом надати брацлавському зем'янину Івашку Красносільському село в Луцькому повіті, замість наданого раніше, проте так і не отриманого села Свинюхи [10, р. 200]; (Краків. – 01. 02. 1524 р.) до луцького ж старости з наказом надати луцькому пушкарю Петру Скуйбіді пусту Кречківську ділянку землі в Луцьку, у передмісті на Гнідаві [10, р. 277 – 278]; (Краків. – 17. 03. 1524 р.) до кременецького намісника пана Якуба Монтовтовича з наказом ув'язати господарського дворянина Василя Семеновича Нечая в чотири пустих дворища в селі Супунові Кременецького повіту [10, р. 291].

Литовські правителі практикували переведення талановитих старост-адміністраторів з одного староства на інше, вочевидь, для покращення ситуації обороноздатності на більш небезпечних ділянках кордону. Прикладом цього може слугувати діяльність низки старост/намісників. Зокрема, Семен Федорович (Сенко, Щасний) Полозович упродовж 1501 – 1503 рр. обіймав уряд черкаського старости, а після 1507 р. вже фігурує в якості овруцького намісника. У жовтні 1507 р. він отримує підтвердження Сигізмунда I Старого на володіння селом Жуховичі в Мозирському повіті вічним правом згідно з привілеєм великого князя литовського Олександра Ягеллончика [8, р. 223 – 224]. Після смерті черкаського старости кн. Василя Дашковича, свого наступника по уряді, у 1508 р. Сенко Полозович виклопотав привілей у Сигізмунда I Старого на маєток Гостомляни в Київському повіті, Ставок у Житомирському повіті, Глядковичі в Овруцькому повіті, яким володів В. Дашкович, що раніше були відібрані від князів Глинських за спробу державного перевороту. Указані маєтності С. Полозович отримав на правах вотчинного володіння [8, р. 252]. Наступного року він отримав великокнязівський привілей на маєтки кн. Василя Нікольського: Котчин або Деречин, а також інші частини володінь Гостомль у Київському повіті, Ставок

у Житомирському повіті та Гладковичі в Овруцькому повіті вічним правом [8, р. 315 – 316].

Ставши овруцьким намісником, С. Полозович ініціював реформування системи повинностей овруцьких міщан, які зобов'язувалися утримувати сторожу від татар, яка насправді ними кілька років не забезпечувалася. Тому новий намісник попросив у Сигізмунда I Старого перенести сторожову повинність на себе, беручи й використовуючи на ці цілі кошти зі сплати податків з овруцьких корчем [23, с. 9]. Згодом (1516 р.) він отримав підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого на пусту землю Лемешівщину на р. Прип'яті у Білосороцькій волості Київського повіту, данину київського воєводи пана Андрія Немировича, вічним правом [9, р. 316 – 317]. У 20-х роках XVI ст. він отримує повноваження відновлення містечка Річиці на Мозирщині поблизу своїх родових володінь, досить небезпечному регіоні, де часто навідувалися не лише татарські загони, а й московські війська. На схилі своїх літ (1529 р.) за військові заслуги С. Полозович отримав відновлену ним Річицю у пожиттєве володіння [23, с. 10 – 12].

Часто після врядування на прикордонних замках достойні представники нобілітету у винагороду отримували значні земельні володіння або ж підвищення у владних структурах ВКЛ. Наприклад, після трирічного старостування в Черкаському замку (з 1508 по 1511 рр.) кн. Тимофій Іванович Капушта у 1511 р. отримав привілей Сигізмунда I Старого на села Малевичі, Хишине, Біловежі і Радомль у Київському повіті вічним правом [8, р. 435 – 436]. У цьому ж році великий князь литовський своїм листом підтвердив кременецькому наміснику Якубу Монтовтовичу право на маєтки Млинове (данина господаря) і Пскулове (купівля) у Луцькому повіті вічним правом [9, р. 112]. У квітні 1524 р. господар пожалував пані Михайлової Павшиній Людмилі маєтки Дорогин, Клещевичі і Кацовичі у Київському повіті вічним правом, що перейшли їй по смерті чоловіка, вже згаданого мною чорнобильського старости [10, р. 295 – 296].

Ще один черкаський староста пан Андрій Якубович Немирович (1511 – 1514 рр.), котрий змінив на цьому уряді кн. Т.І. Капусту, посів уряд київського воєводи. І вже в якості намісника Київської землі він у 1532 р. виконував доручення Сигізмунда I Старого, сутність якого полягала в тому, щоб надати кн. Дмитру Романовичу Віденецькому маєтності у Київському повіті: Ухобне, Углядковичі, Білий Берег, Виточів, Мартиновичі, Хвойники, Острі Лядовичі, Новосілки та двір з пустовщинами у Києві, успадковані від тестя Семена Полозовича за правом близькості [1, Л. 251 об. – 252].

Ще наприкінці XV ст. черкаським старостою був кн. Богдан Федорович Глинський, котрий заклав початки стрімкої політичної кар'єри своїх нащадків. Вони ж на початку XVI ст. здійснили спробу державного перевороту, який виявився невдалим. Унаслідок цього Сигізмунд I Старий позбавив всіх привілеїв та маєтностей князів Глинських у ВКЛ. Тому всі їхні володіння після кількох років були роздані господарським службникам. Зокрема, у 1508 р. Сигізмунд I Старий надав князю Федору Корецькому село Сущани в Олевську у Київському повіті, відібраного в князя Івана Глинського [8, р. 266], а вже наступного року своїм привілеєм пожалував Андрія та Дмитра Івашенцовичів маєтками кн. Івана Глинського: Рют Новий і Старий, Тоганів, Очків, Новосільці, Костомирів та села і селища Кам'яне, Опачичин, Мухоїдовичі, Кобановичі, Максимовичі, Загальці, Скубричі, Жерове, Копилове, Новостав, Совку, Воронине, Борисів у Київському повіті, а також двір у Києві та двір в Овручі вічним правом [8, р. 320].

Упродовж XVI ст. низку намісницьких урядів у ВКЛ обіймали представники князівського роду Сангушків. Так, володимирським старостою

почергово були кн. Андрій Олександрович (1508 – 1531 рр.; перед цим був кременецьким намісником (1498 – 1502 рр.), брацлавським та вінницьким намісником (1500 – 1507 рр.) та його син кн. Федір Андрійович (1531 – 1547/48 рр.; з 1544 р. додатково обійняв уряд брацлавського та вінницького старости) Сангушковичі. Він перший у 1509 р. отримав привілей Сигізмунда I Старого на людей Кричевичів у Хмельницькій волості в Луцькому повіті до “лепшого опатренья” [8, р. 338 – 339]. Його син кілка разів організував оборону Володимирського замку від татарських нападів, а також виконував земельні розпорядження Сигізмунда I Старого. Так, 10 жовтня 1527 р. кн. Федір Андрійович Сангушкович отримав листа великого князя литовського з наказом надати волинським зем'янам Івашку Русину і Федору Оношковичу маєтності пана Івана Хребтовича: дворище в Літогощі й Горсоновському ставі, Чорниці, Четвертню, Портське, Копили, Суск, Годомичі та Смердин за правом близькості [11, р. 255].

За заслуги перед господарем володимирський староста отримав привілей (Петриків. – 18. 12. 1527 р.) на спадкові маєтності пана Івана Хребтовича: дві частин села Портська й Підлозці до часу повернення великого князя литовського [11, р. 256]. Шляхом купівель (1533. 08. 12. – Вільнюс. Підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого володимирському старості кн. Федору Андрійовичу Сангушковичу на куплений у волинського зем'янина Василя Федоровича Юнкевича маєток Обиніж вічним правом [1, Л. 480 – 481 об.]; 1533. 09. 10. – Вільнюс. Підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого володимирському старості кн. Федору Андрійовичу Сангушковичу на куплений в Івана та Олехна Богдановичів Княгининських маєток Холопани вічним правом [1, Л. 490 об. – 491 об.] та ін.), а також будучи єдиним спадкоємцем маєтностей свого батька, кн. Ф.А. Сангушкович став засновником несухоїзько-локацької лінії Сангушків.

Другий син кн. А.О. Сангушковича кн. Роман Андрійович Сангушкович протягом року (з 1516 по 1517 рр.) урядовав у Брацлавському й Вінницькому замку. 26 січня 1516 р. він отримав привілей Сигізмунда I Старого на замки Брацлав, Вінницю та Звенигород, наданих у держання до живота [9, р. 214 – 215]. Кількома днями раніше (23 січня) кн. Р.А. Сангушкович отримав підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого на двір Турійськ і села Болбли, Соловичі й Сільце у Володимирському повіті, господарську данину, вічним правом [9, р. 175]. Утім його урядницька кар'єра вже в 1517 р. скінчилася в результаті передчасної смерті.

Упродовж 1542 – 1559 рр. уряд луцького старости посідав представник іншої лінії князів Сангушків – кн. Андрій Михайлович Сангушкович. Він у червні 1546 р. отримав лист-розпорядження Сигізмунда II Августа з наказом ув'язати угорців Матея і Степана Сербинів у маєток Старійшеве у селі Головбях Луцького повіту “на поживене” до волі й ласки господарської [7, с. 175 – 176].

У період судово-адміністративних реформ у ВКЛ уряд луцького старости обіймав кн. Богуш Корецький. Він упродовж 1561 – 1567 рр. сформував урядницький клан при Луцькому замку [18, с. 266 – 298].

У 60-ті роки XVI ст. в Чорнобильському замку старостував пан Філон Кміта. Він 29 березня 1566 р. отримав привілей Сигізмунда II Августа на Чорнобиль та на селища Кубелине й Левківці в Овруцькому повіті, надані в обмін за маєтки Літин, Полтевичі, Солаші та двір у Вінниці у Вінницькому повіті, вічним правом [3, Л. 4 об. – 5; 4, Л. 51 – 52]. Того ж дня великий князь литовський наказав брацлавському каштеляну кн. Андрію Тимофійовичу Капусті ввести у володіння пана Філона Кміту Чорнобиль та згадані в попередньому листі маєтності вічним правом [4, Л. 52 – 52 об.]. Уже влітку

1568 р. чорнобильський староста виклопотав у господаря підтверджувальний лист на маєток Матейківщину в Київському воєводстві вічним правом [5, Л. 194 – 195].

У цей же період кременецьке староство очолював кн. Микола Андрійович Збаразький. 25 червня 1564 р. він отримав розпорядчий лист Сигізмунда II Августа з наказом надати й посприяти ув'язанню господарського служебника Мартина Харлинського в землі і людей у селі Осниках Кременецького повіту на умовах “хлебокормлення” [6, Л. 185 об. – 186]. Зі змісту одного з документів ЛМ дізнаємося про склад кременецького замкового уряду. Так, 10 березнем 1564 р. датується підтверджувальний лист Сигізмунда II Августа *кремонецькому підстарості* Олекшію Білецькому на куплений ним у кременецьких зем'ян Григорія і Перфа Івановичів Василевських за 135 кіп грошів литовських маєток Молодків на ленному праві [2, л. 377 об. – 378 об.]. Як бачимо до складу замкового уряду, окрім старости, входив також і його помічник – підстароста.

А які ж ще урядники входили до структури замкового уряду і як організаційно функціонував замковий уряд старости/намісника. За визначенням В. Поліщука, “замкові уряди – це інститути великокнязівських намісників, що діяли в межах повітів як територіальної організації бояр-шляхти” й далі “це інститут регіонального управління в станово-територіальному суспільстві, яке творилося на землях Русі у складі Великого князівства Литовського” [19, с. 80].

У документах ЛМ практично не зустрічається інформація про склад уряду старости/намісника. Її можна почерпнути із замкових книг, які були продуктом замкового діловодства. Утім, до наших днів таких книг збереглося дуже мало й переважно фрагментарно. За даними В. Поліщука, до складу Луцького замкового уряду часів старостування кн. Богуша Федоровича Корецького (1561 – 1567 рр.) входили: власне староста, справця староства (почергово кн. Матвій Восильович Четвертинський, Загоровський Петро Богданович, Русин Андрій Іванович, також був і підстаростою), підстароста (почергово Сова Борис Іванович, Хом'як Петро Іванович), писар (почергово Дешковський Василь Василевич, Хребтович Богуринський Іван Іванович, Хом'як Гурін Маскович, Русин Федір Іванович), ворітний (почергово Красовський Войтех, Костевич Василь) та дяк/підписок (Трушович Григорій). До замкового уряду також входили слуги-вижі, які виконували допоміжні слідчі функції. Їх мав кожен з перерахованих урядників [20, с. 28 – 39]. Тож чисельно замковий уряд складався з чотирьох постійних урядників на чолі із старостою та кількадесят вижив, котрі виконували допоміжні функції відповідно до їхньої затребуваності у той чи інший час.

Подібні склади замкових урядів за аналогією до Луцького замкового уряду функціонували в інших замках другої оборонної лінії. Цілком очевидно, що новопризначений староста/намісник сам на власний розсуд формував склад та персонал замкового уряду. Тож у замках першої оборонної лінії старости, вочевидь, керувались подібним принципом, бо в умовах постійної воєнної загрози їм потрібно було покладатися на довірених урядників. Саме їм прикордонні старости жалували певні землі й маєтності як аванс або у винагороду за службу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 17.
2. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 41
3. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 49.

4. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 50.
5. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 258.
6. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 266.
7. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 30 (1480 – 1546). Кніга запісаў 30 (копія канца XVI ст.) / Падрыхтаваў В. Мянжынскі. – Мінск: Беларуская навука, 2008.
8. LietuvosMetrika. KnygaNr. 8 (1499 – 1514): Užrašymų knyga 8. / Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius. – Vilnius, 1995.
9. LietuvosMetrika. KnygaNr. 9 (1511 – 1518): Užrašymų knyga 9. / Parengė KrzysztofPietkiewicz. Vilnius, 2003.
10. LietuvosMetrika. Kn. 12 (1522 – 1529): Užrašymų knyga 12. / Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. – Vilnius, 2001.
11. LietuvosMetrika. KnygaNr. 14 (1524 – 1529): Užrašymų knyga 14. Parengė L. Karalius, D. Antanavičius. – Vilnius: Lietuvosistorijosinstitutoleidykla, 2008.
12. Блануца А. Князівська родина Ружинських // Волонтер. – 2012. – №4.
13. Блануца А. Політика земельних надань Сигізмунда II Августа на українських землях Великого князівства Литовського: основні тенденції та джерела дослідження // Україна кризь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смолія. – К., Інституту історії України НАН України, 2010.
14. Ворончук І.О. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. – К., 2012.
15. Ворончук І. Родовід князів Ружинських: відоме і невідоме (доповнення і уточнення за матеріалами гродських і земських актів Волині XVI – початку XVII ст.) // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Збірник наукових праць. – Луцьк, 2004.
16. Кром М.М. Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 2010. – С. 136 – 137.
17. Кулаковський П. Роль князя Костянтина Острозького в організації оборони південних рубежів Великого князівства Литовського у першій половині XVI ст. // UkrainaLithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського. – К., 2012. – Т. II / у друці.
18. Поліщук В. Урядницький клан луцького старости князя Богуша Корецького (на прикладі Луцького замкового уряду 1561 – 1567 рр.) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8 – 9.
19. Поліщук В. Замкові книги волинських урядників як джерело з історії руського регіоналізму у Великому князівстві Литовському другої третини XVI ст. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Книга I. Том 19. – К., 2009.
20. Поліщук В. Офіційні свідки – вижі Луцького замкового уряду в 1561 – 1567 рр. (особовий склад та службове підпорядкування) // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., Інститут історії України НАН України. – 2005. – Вип. 5.
21. Черкас Б. Остафій Дашкович – черкаський і канівський староста XVI ст. // Український історичний журнал. – 2002. – №1.
22. Черкас Б. Один з перших козацьких “гетьманів” Семен Полозович. // Запорозька Старовина. – В. 3. – Запоріжжя, 2005.
23. Черкас Б. Семен Полозович // Полководці Війська Запорозького. – Кн. 2. – К., 2004.
24. Черкас Б. Остафій Дашкович // Полководці Війська Запорозького. – Кн. 2. – К., 2004.
25. Черкас Б. Прикордонний староста Семен Полозович // Український історичний збірник. – К., Інститут історії України. – 2004. – Вип. 7
26. Яковлів А. Намісники, державці і старости господарського замку Черкаського в кінці XV і в XVI вв. – К., 1907.
27. Яковлів А. Бунть черкасцевъ и каневцевъ въ 1536 году // Україна. – Рік 1-й. – Т. 1. – К., 1907.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Блануца Андрій Васильович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАН України.

Наукові інтереси: історія українських земель під владою Великого князівства Литовського у XV – XVI ст.

УДК 94 (477.41) “12.../14”

КИЇВСЬКА ЗЕМЛЯ В СЕРЕДИНІ XIII - XV СТ.

Кирило КАПУСТІН (Київ)

Дослідження присвячене проблемам соціально-економічного та політичного розвитку Київських земель впродовж другої половини XIII – XV ст.

Ключові слова: Київська земля, монгольська навала, археологічні дослідження, економіка, культура.

Исследование посвящено проблемам социально-экономического и политического развития Киевских земель на протяжении второй половины XIII – XV вв.

Ключевые слова: Киевская земля, монгольское нашествие, археологические исследования, экономика, культура.

The research is devoted to problems of socio-economic and political development of Kyiv lands during the second half of the XIII – XV century.

Key words: Kiev land, Mongol invasion, archaeological research, economics, culture.

Незважаючи на відносно обмежену кількість публікацій, питання соціально-економічного та політичного розвитку Київської землі в золотоординські та литовські часи вивчаються, починаючи із другої половини XIX ст. Спираючись на свідчення письмових джерел XVI – XVII ст., дослідники середини XIX – початку XX ст. відзначали або повне запустіння регіону в післямонгольський час та наступне його заселення вихідцями із Карпат (М.П. Погодін), Польщі (М. Бобржинський, К. Шайноха, А. Яблоновський), або збереження автохтонного складу населення, незважаючи на згубні наслідки військової інвазії монголів (В.Б. Антонович, М.С. Грушевський, М.Ф. Владимирського-Буданова). Як показали наступні дослідження, правими виявились ті дослідники, які спростовували тезу про повне запустіння регіону.

Отже, використавши результати історико-археологічних студій, детальніше розглянемо становище Київської землі в середині XIII – XV ст.

Як відомо, монгольська інвазія призвела до руйнації економічної та політичної системи країни, припинення функціонування великої кількості населених пунктів, загибелі населення. Щоправда, як під час інвазії, так і після неї не всі регіони зазнали однакового рівня спустошення від безперервних нападів загонів кочівників [3, с. 106].

Останнє твердження можливо перевірити, проаналізувавши особливості демографічного розвитку окремих мікрорегіонів. На жаль, сучасний стан джерельної бази, передусім археологічної, дозволяє робити дуже обережні висновки лише щодо особливостей заселення Канівського та Овруцького мікрорегіонів. Перший досліджувався протягом багатьох років експедиціями Т.С. Пассек, В.О. Петрашенко, В.К. Козюби, Л.І. Виногородської, другий – А.П. Томашевського, А.В. Петраускаса, С.П. Павленка [14, с. 78 – 83].